

Overzichtskaart jaarverslag Archeologie, schaal 1:75.000

Afb. 1. Overzichtskaart van de in de tekst genoemde onderzoeksplaatsen. Tekening: L. van der Meer, afdeling Landmeetkunde, Dienst RO/EZ.

Archeologie in 1995

Gert Kortekaas

Inleiding

Dit verslag van de archeologische werkzaamheden in 1995 is het eerste dat op deze wijze wordt gepubliceerd. Niet dat er in voorgaande jaren niets gebeurde; een jaarlijkse verslaglegging in een kroniek of jaarboek is er nooit van gekomen.

In dit verslag komen alle activiteiten uit 1995 in chronologische volgorde summier aan de orde. Uitzondering zijn de opgravingen in De Helden en aan de Peizerweg, die tezamen uitgebreider behandeld zullen worden, elders in deze bundel. De opgraving van de middeleeuwse Herepoort komt in dit artikel iets uitgebreider aan de orde. Voor zover mogelijk wordt verwezen naar eerder en ook komend onderzoek. Op het overzichtskaartje (afb. 1) zijn de onderzoeksplaatsen weergegeven met een cijfer. Dat komt overeen met het nummer voor de hierna vermelde 'opgravingen, waarnemingen en verkenningen'. Zoals ook in de voorgaande jaren het geval was, zijn alle archeologische activiteiten uitgevoerd door medewerkers van de Stichting Monument en Materiaal en de gemeente Groningen, Dienst Ruimtelijke Ordening en Economische Zaken, afdeling Bouwtoezicht en Monumenten.

1. Butjesstraat 8-10, Oude Boteringestraat 43-45

3 t/m 11 maart

In verband met een bodemverontreiniging moesten de tuinen van de huizen Oude Boteringestraat 43 en 45 worden afgegraven. Tijdens de sanering zijn enkele waarnemingen gedaan. De tuinen tot de aanvang van de sanering werden aan de oostzijde besloten door een gemetselde, laat-middeleeuwse muur, die op palen in een oudere sloot was gefundeerd. Opvallend was dat er zich zowel in noordelijke als zuidelijke richting in het verlengde van deze muur diverse eindgevels bevonden. Waarschijnlijk is deze 'rooilijn' de westgrens geweest van het grondgebied van het meer oostelijk gelegen 'Olde Convent', na 1600 het Rode Weeshuis. Op ruim twee meter diepte werden in de ongestoorde ondergrond enige paalkuilen waargenomen. In het najaar van 1996 zal het terrein, voor zover nog niet vergraven, worden opgegraven vanwege de bouw van een hotel.

2. Herestraat

14 t/m 21 maart en gedurende april

Bij het vervangen van de dubbele riolering in de Herestraat werden tussen 'De Faun' en het gebouw van C & A, tegen de verwachting in twee fundamenten van de 11de-eeuwse tufstenen Herepoort aangetroffen.

De poort zelf was in haar oudste fase opgetrokken uit zogenaamd kistwerk met een tufstenen schil en een vulling van mortel en keitjes, gefundeerd op veld-

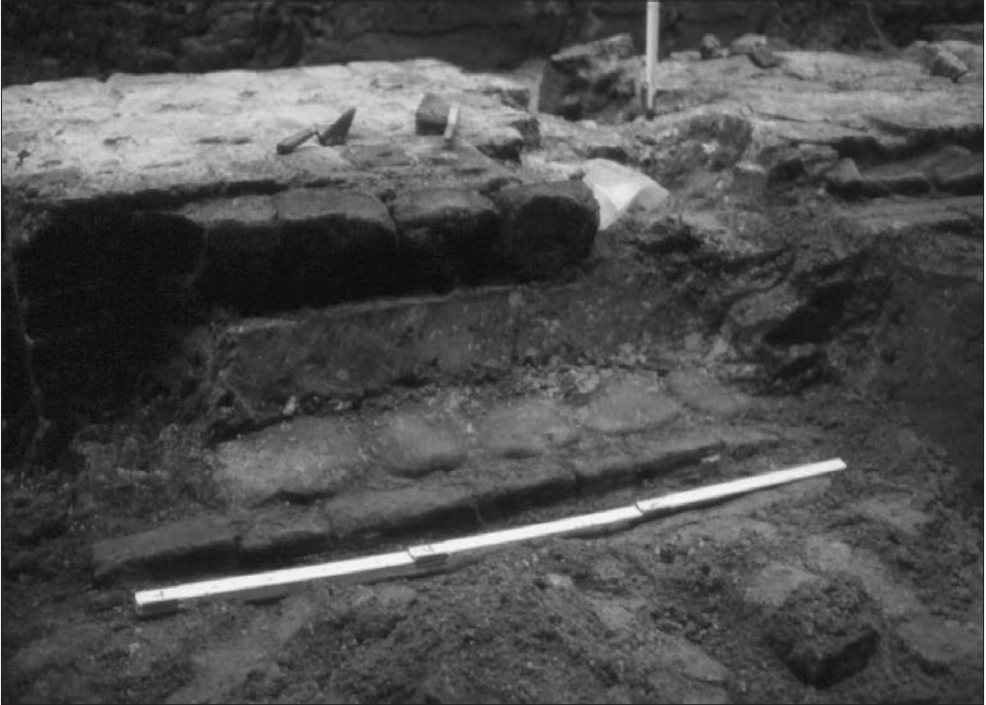

Afb. 2. Overzicht van de opgraving in noordelijke richting. Middenin achteraan het tufstenen fundament. Daarvoor, inspringend en uitspringend, uitbreidingen uit de 13de en 14de eeuw. Foto: St. M & M/gemeente Groningen.

keien. Van de twee fundamente was nog enig opgaand muurwerk aanwezig (afb. 2). Het westelijke deel bevond zich onder 18de-eeuws metselwerk, onder de galerij van het gebouw De Faun uit 1935 (afb. 2, A). Aan de binnenzijde van dit fundament bevond zich een riool uit de jaren '30. Het oostelijk fundament bleek danig verstoord door diverse kabels, leidingen en het tweede riool (afb. 2, B). Een strook van ongeveer een meter breed, aan de binnenzijde van de doorgang onder de poort was bewaard.

Afb. 3. Duimblokje aan de binnenzijde van het westelijk fundament. Foto: St. M & M/gemeente Groningen.

Afb. 4. Fragmenten van twee laat-middeleeuwse bestratingsniveaus van veldkeien in de onderdoorgang in de poort. Beide bestratingen hebben een 'molgoot' van bakstenen. Foto: St. M & M/gemeente Groningen.

Aan de westelijke binnenzijde bevond zich in het metselwerk van tufsteen een zandstenen duimblok, net even achter een naar binnen uitspringende dam (afb. 3). Hierin was een ijzeren stang bevestigd, waarop een ronde pen (duim). Hierop heeft, naar ik veronderstel, het geheng van de poortdeur gedraaid. Aan de binnenzijde van het oostelijk fundament werden twee, waarschijnlijk laat-middeleeuwse, bestratingsniveaus met een ondiepe molgoot aangetroffen (afb. 4). De diepte van de poort in haar oudste fase, die rond 1100 wordt gedateerd, was niet meer te achterhalen, maar heeft meer dan 8 meter bedragen. Waarschijnlijk valt de aanleg van de poort samen met het opwerpen van de stadswal, die dankzij de vondst een klompje van 7 muntjes van graaf Wichman III van Hamaland (994-1016; opgraving Singelstraat 1993) is gedateerd.

In de 13de of 14de eeuw is de poort vernieuwd: in het metselwerk komen reparaties voor die met kloostermoppen zijn uitgevoerd. Bovendien is de oorspronkelijke poort aan de noordzijde (stadszijde) ingekort en aan de zuidzijde, de kant van de gracht, in twee fasen verlengd (afb. 2, C). Misschien heeft deze uitbreiding dienst gedaan als berging voor een valgewicht van een brug over de gracht. De wallekant van de gracht is toen verstevigd met grote veldkeien (afb. 2, D). In diezelfde tijd wordt op de stadswal een bakstenen stadsmuur met torens gebouwd en is een tweede, buitengracht gegraven.

Tussen circa 1470 en 1575 heeft de poort dienst gedaan als gevangenis, om daarna wegens overtolligheid afgebroken te worden.

In 1935 neemt de archeoloog van Giffen, naar hij meent, de bakstenen poort waar bij het maken van de bouwput voor het gebouw De Faun. Op basis daarvan

publiceert hij met Praamstra de ligging van die poort¹. Waarschijnlijk zijn toen de hierboven genoemde 18de-eeuwse fundamenteën waargenomen, en niet de poort, zodat hun reconstructie onjuist is. De juiste plaats van de oorspronkelijke poort bleek bij deze waarneming veel excentrischer ten opzichte van de (moderne) as van de Herestraat te liggen.

Op voorstel van de aannemer is de te leggen riolering niet dóór het fundament maar onder de oorspronkelijke doorgang onder de poort gelegd². Hiermee zijn de fundamenteën, ook na de opgraving onder het oppervlak bewaard. Met de ter plaatse opgegraven grote veldkeien en een exemplaar uit Dokkum is in de huidige nieuwe bestrating van de Herestraat de ligging van de oudste fase van de poort aangegeven.

De vervanging van het riool in de Herestraat in noordelijke richting is zo nu en dan gevolgd. Ten noorden van de kruising met de Carolieweg kon twee maal een wegverharding van veldkeien worden waargenomen. Opmerkelijk was dat er zich onder deze verharding, die uit tenminste de 11de eeuw dateert, geen oudere grondsporen of bodenvorming bevonden: de keitjes waren in het zand van de Hondsrug aangelegd. Aangenomen moet worden dat voorafgaand aan de aanleg van de weg het tracé is verlaagd, tot een schone ondergrond werd bereikt.

Op de kruising met het Hoogstraatje, aangelegd omstreeks 1600³, bevond zich op ongeveer 1,5 m onder maaiveld een rechthoekige constructie van palen

Afb. 5. De laat-middeleeuwse beerput, Folklingestraat 39. Foto: St. M & M/gemeente Groningen.

1. Van Giffen, Praamstra 1962, 129.
2. Met dank aan Aannemingsbedrijf Broekema, Groningen, en gemeentelijk opzichter Klaas van der Laan voor de medewerking en assistentie bij het uitvoeren van de opgraving.
3. Feith z.j., 43.

en planken met een bodem van planken op balken. Enkele palen waren gefundeerd op keien. De bak(?) was gedeeltelijk gevuld met mest. De functie van deze constructie is niet duidelijk, de datering is waarschijnlijk 13de-eeuws.

3. Folkingestraat 37 en 39

27 maart t/m 6 april

In opdracht van woningstichting Patrimonium werden begin 1995 twee bedrijfspanden gesloopt om plaats te maken voor twee winkels en een aantal appartementen. Direct na de sloop van de opstallen is het grootste deel van het terrein opgegraven. Tegelijkertijd zijn enkele kleine milieuverontreinigingen gesaneerd. Gebleken is dat de gesloopte bebouwing nog ten dele toebehoorde aan de oudste stenen bebouwing ter plaatse: twee midden-17de-eeuwse huizen met binnenplaats. Beide waren voor de helft van hun oppervlak aan de achterzijde onderkelderd (tongewelf). Aan de westzijde van het terrein (Kleine Folkingestraat) werden twee gemetselde, rechthoekige beerputten aangetroffen: laat-middeleeuws (afb. 5) en vroeg 17de-eeuws. De laatste kon slechts gedeeltelijk worden opgegraven. Eén van de meest bijzondere vondsten uit die beerput, een kommetje, wordt elders in dit jaarboek nader toegelicht. Onduidelijk is bij welk huis de beerputten hebben behoord.

De oudste grondsporen op het terrein, paal- en afvalkuilen, dateren uit de 11de eeuw en zijn door een ouder esdek ingegraven.

4. Gedempte Zuiderdiep/Pelsterstraat

18 april

Bij het vervangen van de riolering aan de noordzijde van het Gedempte Zuiderdiep, onder de ventweg, kon de singel tussen de beide middeleeuwse stadsgrachten worden waargenomen. De insteek van de binnengracht ligt onder de bebouwing aan de noordzijde van het Gedempte Zuiderdiep. In de Pelsterstraat is deze ongeveer gemarkeerd door de verzakking van het deurkozijn van het huis Pelsterstraat 60. De zuidelijke buitengracht, vermoedelijk in de 13de eeuw gegraven, is met de aanleg van het Zuiderdiep in het begin van de 17de eeuw vrijwel geheel opgeruimd.

5. Winschoterdiep

8 juni

In de voorgaande jaren is het zogenaamde Aagrunolterrein, aan de oostzijde van het Winschoterdiep, milieukundig gesaneerd door de bodem af te graven. Bij die gelegenheid werd onder de van vergif vergeven kleilagen een haardkuil uit de Midden Steentijd (ca. 8000 jaar geleden) waargenomen. Tien jaar eerder was aan de westzijde van het Winschoterdiep een deel van een akker opgegraven, die dateerde uit de Jonge Steentijd (ca. 4500 jaar geleden)⁴. Recht tegenover deze plek, aan de oostzijde van het diep is een kleine proefopgraving uitgevoerd (afb. 6). Sporen van zo'n akker, namelijk de krassen van een primitieve ploeg, werden niet aangetroffen, zelfs geen stukjes vuursteen. Uit dit negatieve resultaat blijkt dat de Steentijd-akker zich niet verder oostelijk heeft uitgestrekt.

4. Kortekaas 1987, 108-124.

Afb. 6. Situatiekaart met de opgegraven akker (verticale arcering) en de proefopgraving (ster). Tekening: overgenomen uit: Kortekaas 1987, afb. 1.

6. Pelsterstraat/Kleine Pelsterstraat

22 juni

Bij het vervangen van de riolering in de Kleine Pelsterstraat konden op de hoek met de Pelsterstraat twee (laat-) middeleeuwse bestratingsniveaus worden waargenomen. De bovenste daarvan bleek aangelegd op de zeer humeuze vulling van een sloot. De sloot kan op grond van enkele scherven omstreeks de 13de eeuw worden gedateerd en zal ongeveer even oud zijn als het onderste wegdek. Dit onderste wegdek lag ongeveer 1,25 m diep en was gelegen op een laagje lemige grond, op grijsbruin zand. Dit laatste deed sterk denken aan een esdek: opgehoogd middeleeuws bouwland. Beide verhardingen bestonden uit kleine veldkeitjes. In Groningen zijn dergelijke middeleeuwse verhardingen gebruikelijk in bijna alle straten.

7. Tussen Beide Markten

28 juni

In de rioolsleuf vanaf de Herestraat naar de Guldenstraat werden dichtbij de Guldenstraat enige fundamenten aangetroffen. Het betreft hier waarschijnlijk de zuidwesthoek van het hoekhuis Tussen Beide Markten-Guldenstraat, dat medio april 1945 aan oorlogsgeweld ten prooi viel.

8. Peizerweg zuidzijde, nieuwbouwwijk Buitenhof

4 t/m 19 juli

In verband met de aanleg van de nieuwe stadswijk Buitenhof is dit terrein verkend. Hierbij werd gelet op onnatuurlijke verhogingen en natuurlijke geulen in het landschap en op de aanwezigheid van artefacten in molshopen. Na afloop van de verkenning is op de enige vindplaats van scherven kogelpot-aardewerk een kleine opgraving verricht. Aangetroffen werden bewoningssporen uit de

11de/12de eeuw. De resultaten van deze opgraving worden elders in dit jaarboek uitgebreider belicht. Ten noorden van de Peizerweg is de toekomstige wijk Ruskenveen verkend. Op een rechthoekig perceel werden vier naast elkaar gelegen, licht verhoogde woonterpjes aangetroffen. In de volksmond heet dit gebiedje de 'Hege vier'. Aan de westzijde van het terrein leverde een grote zandrug vooral vondsten uit de Steentijd en Late IJzertijd op. De 'Hege Vier' zullen als groenzone in de rand van de wijk worden opgenomen; het zand onder de zandrug zal als ophogingsmateriaal voor nieuwe woonwijken worden gewonnen. Daarom zal hier in 1996 en 1997 een grote opgraving worden uitgevoerd.

9. Ossenmarkt

---

17 juli

In verband met de aanleg van een diepe ondergrondse parkeergarage in 1996 - 1997 heeft de Stichting RAAP (Regionaal Archeologisch Archiverings Project, Amsterdam) op verzoek van de Gemeente een verkennend onderzoek verricht. Dit onderzoek loopt vooruit op een opgraving van dat terrein (einde 1996) en heeft tot doel mogelijke restanten van een kademuur onder het rondeel (ronde uitbouw in een vesting) vóór de middeleeuwse Boteringepoort te traceren. Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van elektromagnetische apparatuur (zie 10. CIBOGA). Het resultaat van dit onderzoek is vastgelegd in RAAP-rapport 133.

10. CIBOGA (Circusterrein-Bodenterrein-Gasfabriekterrein)

---

17 en 18 juli, 11 en 12 oktober en 6 november

In het stedenbouwkundig plan van de Gemeente, 'De Stad van Straks', worden gebieden aangewezen waar in de komende 10 jaar een groot aantal huizen zal worden gebouwd en bedrijven worden gehuisvest. Deze locaties liggen in en buiten de stad. Een van die gebieden ligt aan de noordwestrand van de 17de-eeuwse stad en wordt gevormd door het terrein van de voormalige gasfabriek (net binnen de, na 1874 geslechte, stadswallen), het circusterrein en het bodenterrein (op en net buiten de stadsgrachten). Doel van dit eerste onderzoek op deze terreinen is het zo precies mogelijk lokaliseren van de 17de-eeuwse gracht en de keermuur. Deze muur verhinderde dat de stadswal af kon schuiven in de gracht.

In eerste instantie is, in opdracht van de Gemeente de Stichting RAAP gevraagd de belangrijkste delen van het CIBOGA-terrein te onderzoeken. Hiervoor is gebruik gemaakt van elektromagnetische apparatuur, waarmee in de bodem een magnetisch veld kan worden opgewekt. Verstoringen in de bodem, zoals een gracht of een muur, geven een afwijkend magnetisch veld en kunnen daarom worden getraceerd. Groot voordeel van deze methode is dat zonder opgraving toch de sporen teruggevonden kunnen worden. Helaas bleken latere vergravingen van de gracht tot een kanaal en diep gelegen leidingen, kabels en riolen de metingen ernstig te verstoren en geen goed beeld te kunnen leveren van de gracht en de keermuur (RAAP-rapport 132).

Om toch inzicht in de ligging van de keermuur te krijgen, zijn er vier zoek-sleuven gegraven. Op het bodenterrein en het gasfabriekterrein werd de keermuur aangetroffen en in twee sleuven op het noordelijke circusterrein werd het 'verbindingskanaal' gelokaliseerd. De archeologische gegevens, de contouren van de stadsgracht (zoals die zijn weergegeven op de oudste kadastrale kaart uit

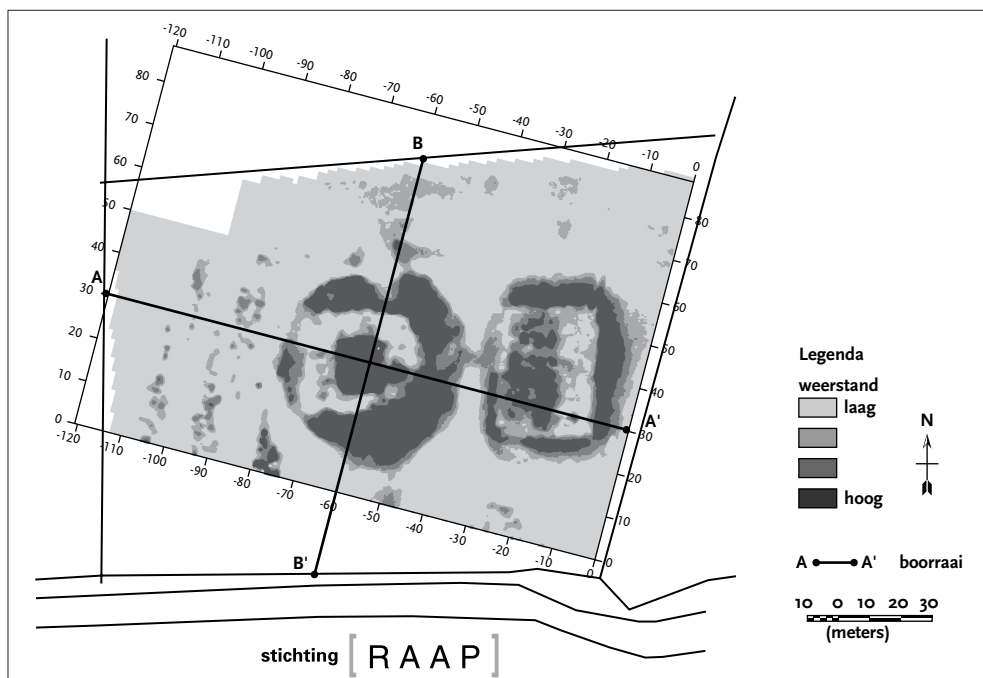

1828) en de ligging van het ‘verbindingskanaal’ zullen worden verwerkt op een kaart. Bij het maken van een stedebouwkundig plan voor deze locatie wordt met behulp van deze kaart geprobeerd het verleden door te laten klinken in de toekomstige wijk.

11. Paddepoelsterweg

19 en 20 juli

Als onderdeel van het karteren en verkennen van het gehele buitengebied van de gemeente Groningen heeft de Stichting RAAP het kasteelterrein Selwerd onderzocht (RAAP-rapport 134). Dit kasteelterrein is gelegen ten westen van de Paddepoelsterweg en ten noorden van de begraafplaats Selwerd. Bij het onderzoek is gebruik gemaakt van de elektrische weerstandsmethode. Tussen twee elektroden, die in de grond worden geprikt, wordt de elektrische weerstand gemeten en dus het vochtverschil bepaald. Omdat vochtige grond (vulling van een gracht) beter geleidt dan ‘droog’ materiaal (baksteen) kan een kaart worden gemaakt met de ligging van funderingen en grachten (afb. 7). Uit het onderzoek is gebleken dat de fundamente van het kasteel in de bodem bewaard zijn gebleven. Er is sprake van twee rechthoekige verhogingen, omgeven door een dubbele gracht. Tussen de twee verhogingen ligt eveneens een gracht, waaroverheen waarschijnlijk een brug. Op ieder van de verhogingen heeft een gebouw gestaan. Op de westelijke verhoging (25 × 25 m) vermoedelijk het hoofdgebouw: een zeer fors, bijna vierkant steenhuis van circa 15 × 18 m, mogelijk met een aangebouwde traptoren aan de oostgevel. Op de oostelijke verhoging (30 × 35 m) stonden eveneens een of twee stenen gebouwen (maximaal 35 × 15 m), maar de omtrek

Afb. 7 Resultaten van het weerstandsonderzoek op het terrein van het Kasteel van Selwerd. Tekening: Stichting RAAP, Amsterdam.

ken daarvan zijn minder duidelijk. Op de overgang van gracht naar verhoging bevindt zich bij beide verhogingen een brede zone van afbraakpuin.

Sinds de verwoesting en sloop van het kasteel door de Groningers in het midden van de 14de eeuw is het terrein niet veel veranderd. Alleen de grachten zijn dichtgeslibd. Daarom wordt het nu beschouwd als een van de beter bewaard gebleven kasteelterreinen in Nederland en is het als archeologisch Rijksmonument beschermd.

12. De Helden

---

9 t/m 29 september

In het kader van de voorgenomen stadsuitbreidingen in westelijke richting zijn de weilanden tussen de Kerklaan - Zijlvesterveg, Friesestraatweg, Vinkhuizen en het Hoendiep grotendeels verkend. Hierbij is gelet op de aanwezigheid van wierden en andere woonplaatsen, geulen en krekken. Drie van de meer dan twintig aanwezige vindplaatsen zouden binnen korte tijd worden bebouwd. Het betrof twee reeds door Miedema gepubliceerde, zogenaamde huisterpen (7Dn1 en 7Dn2⁵) en een derde, nieuw ontdekte. Vindplaats 7Dn1 bleek helaas al geruime tijd geleden afgegraven i.v.m. de aanleg van een stort voor suikerbietengrond. Huisterp 7Dn2 is circa 15 jaar geleden vergraven voor de aanleg van een vijver. De resultaten van de andere twee opgravingen worden in samenhang met de opgravingen aan de Peizerweg elders in dit jaarboek nader beschreven.

13. Reitmakersrijge

---

28 september

Vooruitlopend op de aanleg van een parkeergarage is door de aannemer een proefsleuf gegraven om de ligging van de kademuren van het voormalige Zuiderdiep vast te stellen. Dit kanaal of diep is in de vroege 17de eeuw gegraven tussen de Drentse A in het westen en het Winschoterdiep in het oosten, deels ter plaatse van de beide middeleeuwse stadsgrachten. In de loop van 1996 zal de bouwput voor de parkeergarage nader worden onderzocht.

14. Prinsenstraat

---

vanaf 2 oktober

Direct ten zuiden van de middeleeuwse stadsgrachten, maar nog binnen de 15de-eeuwse wal wordt in de periode 1995-1997 een ondergrondse, drielaags parkeergarage gebouwd. Hoewel het terrein buiten de middeleeuwse stad is gelegen, werd de gelegenheid toch aangegrepen vanwege de verwachte aanwezigheid van de gracht van het 'kasteel van Alva' en de middeleeuwse buitengracht. Bovendien was bekend dat het terrein gedurende de Middeleeuwen als bouwland in gebruik is geweest. Verrassend was evenwel dat onder het 60 cm dikke esdek sloten, kuilen en waterputten werden aangetroffen uit de periode tussen het begin van de jaartelling en ongeveer de 12de eeuw. Daarnaast werd de gracht rond het kasteel van Alva (gedempt na circa 1580 met stadsafval) aangetroffen, de middeleeuwse buitengracht niet. De opgravingen zijn voortgezet in 1996.

---

5. Miedema 1983, kaart 61 en Monumenten-catalogus, 229.

15. Hereweg 99

---

18 oktober

Ten zuiden van de Rooms-Katholieke begraafplaats aan de Hereweg, ligt het voormalige defensieterrein, waar nu nog het Van Hall-instituut is gevestigd. Op de scheiding van beide gebieden kwam bij het opschonen van bosschages metselwerk in het zicht. Dit metselwerk van kleine 18de-eeuwse baksteen moet deel hebben uitgemaakt van bebouwing bij of in de zogenaamde Helperlinie. Deze verdedigingsgordel is aangelegd na 1672 en lag ver ten zuiden van de 17de-eeuwse stad, dwars door de Hondsrug, de verbindingssader van Groningen met het Drentse achterland. Van deze linie resteert nog het Helperdiepje en op het terrein van het instituut nog enkele dwingers. Wellicht kunnen deze in toekomstige plannen voor het gebied worden opgenomen.

16. Euvelgunnerweg

---

voor- en najaar

Vanwege het ontwerp van het nieuwe industriegebied Eemspoort, aan de zuidoostkant van de stad, is de omgeving van de Euvelgunnerweg verkend. Belangrijk punt van aandacht was hier de jongste min of meer natuurlijke loop van de rivier de Hunze, haar oeverwallen en oudere geulen. De resultaten van deze verkenning zullen worden gebruikt in de discussie over het toekomstige inrichting van het industriegebied.

Op het gebied van de archeologie in Groningen werkten de volgende mensen mee:

- vanuit de Stichting Monument en Materiaal:
Aletta Bastmeijer, Stéphane le Biannic, Erik de Boer, Peter Broekhuizen, Richard Carels, Gutske Hornstra, Hans Kaper, Karin van Kempen, Mariëlle Kenemans, Cuno Koopstra, Ria van Loenen, Suzanne Menninga, Henk Nieuwenhuizen, Leendert van der Schee, Bert Schomaker, Frits Vrede, Anko Wieringa, Hanna Zimmerman.
- vanuit de Dienst RO/EZ:
Bea Havinga, Klaas Helfrich, Gert Kortekaas, Arnold Ligthart.

Literatuur

Feith, J.A., *Wandelingen door het oude Groningen*. Groningen, z.j. (herdruk).

Giffen, A.E. van en H. Praamstra, "Bijdragen tot de geschiedenis van de Stad Groningen binnen de Diepen II" in: *Groninger Volksalmanak 1962*. Groningen, 1962, 109-194.

Kortekaas, G.L.G.A., "Een laat-neolithisch akkercomplex in de Oosterpoortwijk te Groningen" in: *Groninger Volksalmanak 1987*. Groningen, 1987, 108-124.

Miedema, M., *Vijfentwintig eeuwen bewoning in het Terpengebied ten noordwesten van Groningen*. Dieren, 1983.